

УДК (UDC) 94 (477) (092)

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2025.2\(50\).794](https://doi.org/10.33782/eminak2025.2(50).794)

BOHDAN BARVINSKYI'S COOPERATION WITH NEWSPAPER 'RUSLAN': RANGE OF ISSUES AND RECEPTION

Volodymyr Myrosh¹, Volodymyr Trofymovych²

¹ The State Archives of Lviv Region (Lviv, Ukraine)

e-mail: volodymyr.myrosh@oa.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8835-7607>

² National University «Ostroh Academy» (Ostroh, Ukraine)

e-mail: trofymovych@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0083-0437>

ABSTRACT

The purpose of the research paper is to analyze comprehensively the ideology, range of issues, and reception of B. Barvinskyi's diverse publications in the newspaper 'Ruslan'.

The scientific novelty of the study is that it is the first special attempt to elucidate the peculiarities of B. Barvinskyi's cooperation with the newspaper 'Ruslan'.

Conclusions. The current reconstruction provides substantial evidence to support the assertion that the newspaper 'Ruslan' was a creative laboratory, important for Barvinskyi-Intellectual. First of all, the scholar's research range is noteworthy for its breadth, as evidenced by his perceptive interpretation of events and phenomena of the Ukraine's past from the Middle Ages to the second half of the 19th century. In his interpretations, he spoke fundamentally from the position of a proponent of the national historiosophical model and consistently defended Ukrainian historical interests. At the same time, the selection of subjects for the reconstruction of bygone events was frequently determined not by his personal preferences but rather by the social requests of the time. For instance, it was those demands that led to the creation of B. Barvinskyi's Mazepiana, which became a significant component of the Ukrainian understanding of the bicentennial of Poltava catastrophe.

Public interest also pushed him to reflect on the problem of creating a school textbook on native history, which had a practical consequence of his preparing a new educational book.

Concurrently, 'Ruslan' became a platform for the formation of Barvinskyi-Polemist, which, with youthful fervor, advocated for the cultural and historical rights of his people from that authoritative in Dnipro Ukraine region (Naddniprianshchyna) public tribune. Such a position led to the considerable popularity of the scholar's diverse writings in the environment of his contemporaries, as evidenced by the reflective discussion of his colleagues and the emotional reactions of his ideological opponents. All that contributed to the transformation of B. Barvinskyi into a public intellectual whose voice acquired authority in the polyphony of public life among Ukrainians living beyond the Zbruch River on the eve of World War I.

Keywords: B. Barvinskyi, newspaper 'Ruslan,' historical publicism, public controversy, reception

СПІВПРАЦЯ БОГДАНА БАРВІНСЬКОГО ІЗ ЧАСОПИСОМ «РУСЛАН»: ПРОБЛЕМАТИКА ТА РЕЦЕПЦІЯ

Володимир Мирош¹, Володимир Трофимович²

¹ Державний архів Львівської області (Львів, Україна)

e-mail: volodymyr.myrosh@oa.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8835-7607>

² Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна)

e-mail: trofymovych@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0083-0437>

АНОТАЦІЯ

Мета статті – комплексний аналіз ідеології, проблематики та рецепції різнопланових публікацій Б. Барвінського у часописі «Руслан».

Наукова новизна дослідження полягає у першій спеціальній спробі з'ясування особливостей співпраці Б. Барвінського із часописом «Руслан».

Висновки. Здійснена реконструкція дозволяє атестувати часопис «Руслан» важливою для Барвінського-інтелектуала творчою лабораторією. Насамперед, у вічі впадає широта дослідницького діапазону вченого, який виступає проникливим інтерпретатором подій та явищ українського минулого від доби середньовіччя до другої половини 19 ст. В цих інтерпретаціях він принципово виступав з позиції прибічника національної історіософської моделі та послідовно обстоював український історичний інтерес. При цьому вибір тем для реконструкції подій минулого йому нерідко диктували не його власні вподобання, а тогочасні суспільні запити. Саме вони, приміром, покликали до життя мазепіану Б. Барвінського, що стала помітною складовою українського осмислення двохсотліття Полтавської катастрофи.

Громадський інтерес також підштовхнув його до рефлексій стосовно проблеми створення шкільного підручника з рідної історії, що мали практичним наслідком підготовку ним нової навчальної книги.

Поряд із цим, «Руслан» став майданчиком для формування Барвінського-полеміста, що з цієї авторитетної на Наддністрянщині громадської трибуни з молодечим запалом захищав культурні й історичні права свого народу. Така постава зумовила чималу популярність різнопланових дописів ученого у середовищі його сучасників, свідченням чого було рефлексивне обговорення колег та емоційні реакції ідейних опонентів. Все це сприяло перетворенню Б. Барвінського на публічного інтелектуала, чий голос набув авторитетності у поліфонії громадського життя зазбручанських українців напередодні Першої світової війни.

Ключові слова: Б. Барвінський, часопис «Руслан», історична публіцистика, громадська полеміка, рецепція

Вступ

В інтелектуальній біографії Богдана Барвінського особливе місце посідала співпраця з періодичними виданнями. Саме на шпальтах наукової та громадської періодики з'являлися його знакові тексти, відбувалася полеміка довкола широкого кола дослідницьких і громадських питань, містилася оперативна реакція на

критичні спостереження колег. З огляду на це, у присвячених ученому публікаціях тією чи іншою мірою йдеться про його співпрацю з багатьма українськими, польськими та німецькими часописами. При цьому жоден дослідник не звернув увагу на той факт, що найбільш інтенсивно Б.Барвінський дописував до авторитетного наприкінці 19 – на початку 20 ст. пресодруку «Руслан», що його ідеологом і фактичним власником був батько ученого – один із чоловічих галицьких політиків Олександр Барвінський. Власне у цьому органі угодових народовців опублікована лєвова частка наукової та громадської публіцистики вихованця школи М.Грушевського до початку Першої світової війни.

Саме ця обставина актуалізує *мету розвідки* – комплексний аналіз ідеології, проблематики та рецепції різнопланових публікацій Б.Барвінського у часописі «Руслан».

Огляд літератури

Незважаючи на тривале творче життя Б.Барвінського та його помітний вплив на західноукраїнське історіописання першої третини 20 ст., на даний період історіку присвячено заледве декілька досліджень, здебільшого оглядового біографічного плану. Серед них оригінальністю спостережень вирізняються біографічний нарис авторства І.Чорновола¹ та підготовлене А.Фелонюком змістовне гасло до «Енциклопедії НТШ»².

Особливою докладністю позначено висвітлення бібліографічних і бібліотечних сюжетів інтелектуальної біографії представника львівської школи українознавців. Цей дослідницький аспект у ґрунтовній студії опрацювала О.Колосовська³. Деяких аспектів нашої проблеми при вивченні створеного М.Грушевським галицького історіографічного осередку в низці статей⁴ та узагальнюючій монографії⁵ торкалися В.Тельвак і В.Педич. Втім, про місце співпраці Б.Барвінського із часописом «Руслан» у його інтелектуальній біографії згадані дослідники писали лише принагідно. Це й зумовило актуальність теми нашого дослідження.

ФЕНОМЕН ЧАСОПISУ «РУСЛАН»

Спочатку стисло охарактеризуємо видавничий феномен часопису «Руслан». Цей орган був заснований О.Барвінським та А.Вахнянином як медійна трибуна створеного у жовтні 1896 р. Католицького Русько-Народного Союзу, який у 1911 р. був перейменований на Християнсько-суспільну партію. Домінуючими темами в часописі була популяризація ідеї «органічної праці», обстоювання особливої вагомості Греко-католицької церкви у житті наддністрянських українців і

¹ Чорновол І. Син «руського станьчика»: Богдан Барвінський. *Багатокультурне історіографічне середовище Львова в XIX і XX століттях*. Львів; Жешув, 2006. Вип. IV. С. 421-434.

² Фелонюк А. Барвінський Богдан. *Наук. т-во ім. Шевченка. Енциклопедія / Том I, А–Бібл.* Львів, 2012. С. 426-430.

³ Колосовська О. «Нагорода за кривду» чи «сповнення обов'язку»: бібліотечна діяльність Богдана Барвінського (1908-1947). *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2008. Вип. 3. С. 191-199.

⁴ Telvak V., Pedych V., Telvak V. Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*. 2021. Vol. 20. P. 239-261; Тельвак В. Студентська аудиторія Михайла Грушевського Львівського університету: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні преференції. *Український історичний журнал*. 2023. № 6. С. 288-304.

⁵ Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів, 2016. 440 с.

пояснення безальтернативності налагодження польсько-українського діалогу за зразком «нової ери». «Руслан» виходив у Львові протягом 1897-1914 рр. за редакцією Т. Барановського (1897), С. Кульчицького (1897-1898), Л. Лопатинського (1898-1907) та С. Горука (1907-1914). Втім, реальний вплив на редакційну політику мав власник часопису О. Барвінський⁶.

ІСТОРІОГРАФІЧНІ СЮЖЕТИ

Б. Барвінський налагодив співпрацю з «Русланом» вже від перших своїх кроків у науці і надалі лише розширював коло презентованої на його сторінках проблематики – від суто історіографічної до громадської публіцистики. З огляду на це, напередодні Великої війни кількість його дописів у газеті протягом року сягала кількох десятків. Причини особливої прив'язаності вченого до часопису є очевидними, адже він був щирим симпатиком християнсько-консервативної ідеології, що її плекав авторитетний для нього в усіх справах батько. Очікуваним також було й те, що редактори часопису завжди прихильно відгукувалися на пропозиції сина власника, оперативно друкуючи надіслані ним матеріали, а це було важливим для амбітного молодого вченого.

Найбільш вагомими для української науки є публікації Б. Барвінського дослідницького плану, що побачили світ на сторінках «Руслана». Їхній хронологічний і проблемно-тематичний діапазон вражає, адже йдеться про опрацювання політико-династичних, соціально-економічних, культурно-інтелектуальних і багатьох інших історичних сюжетів від епохи середньовіччя і до доби національного відродження. Ці публікації демонструють неабияку фахову ерудицію, нечасту в нашій соціогуманітаристиці різнобічність зацікавлень і чималу працьовитість вихованця галицького українознавчого осередку.

Перші публікації Б. Барвінського на шпальтах «Руслана» стосувалися давньоруської доби. Властиво вже його перша наукова студія «З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі 1250 р. (Історично-критична аналіза)»⁷, яка вийшла з наукового семінару М. Грушевського⁸, стала свідченням появи у середовищі українських дослідників минулого оригінально мислячого медієвіста. Про це свідчила як продемонстрована у розвідці сміливість історичного конструювання, так і відважність полеміки молодого вченого зі своїми іменитими сучасниками. Так, аналізуючи оповідання Галицько-волинського літопису Іпатієвського кодексу за 1252 р., Б. Барвінський намагався довести, що вміщена там інформація про посольство німців до Бели IV, а відтак і зустріч з ним Данила мали місце не в 1248-1249 рр., як про це писали у своїх студіях М. Дашкевич і М. Грушевський, а дещо пізніше – в 1250 р. Також молодий автор всупереч історіографічній традиції ствердив, що посольство було не від цісаря Фрідріха II, а від Вацлава чеського. Обстоюючи свої гіпотези, автор дещо самовпевнено закинув своїм попередникам, що вони не звернули уваги на обставини, які промовляли проти їхніх гіпотез.

⁶ Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. С. 359-360.

⁷ Барвінський Б. З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі 1250 р. (Історично-критична аналіза). *Руслан*. 1901. Ч. 231. С. 1-2; Ч. 232. С. 2; Ч. 233. С. 2; Ч. 234. С. 1-2; Ч. 235. С. 2.

⁸ Тельвак В. «Історичні вправи» Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. 2016. Вип. 19/20. С. 313-322; Мирош В. Богдан Барвінський та Михайло Грушевський: спроба реконструкції взаємин. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 66, Т. 3. С. 9-16.

Подібним бажанням верифікувати висновки своїх попередників були позначені й інші публікації Б. Барвінського, присвячені давньоруській проблематиці. Так, у сигілографічній замітці «Дві печатки галицько-володимирських князів з 1316 і 1335 р.»⁹ він надалі полемізує зі своїм учителем М. Грушевським, а також з польськими вченими А. Левіцкім і Ф. Пекосінським, стосовно коректності відчитання текстів на цих печатках й ідентифікації зображених на них фігур. Ретельно аналізуючи погляди старших колег, Б. Барвінський аргументовано доводить поспішність і неточність їхніх висновків. Цікаво, що передруковуючи через кілька років цю замітку в збірці своїх статей, молодий історик із неприхованим почуттям сатисфакції віднотував, що під впливом його критики М. Грушевський зробив відповідні виправлення у другому виданні третього тому «Історії України-Руси»¹⁰.

Найбільша кількість розвідок Б. Барвінського на сторінках «Руслана» була зосереджена на осмисленні польсько-литовської доби, а саме різних аспектів життя та діяльності великого князя литовського Сигізмунда Кейстутовича. Як відомо, саме цій малознаній тоді історичній постаті молодий історик вирішив присвятити свій докторат¹¹, оперативно знайомлячи читача газети з різними аспектами досліджуваної теми. Так, спеціально для «Руслана» вчений підготував реконструкцію біографії князя до 1432 р., сфокусувавшись на періоді його князювання у Новгородку литовському¹². Докладністю аналізу було й позначене дослідження непростих взаємин Сигізмунда Кейстутовича з митрополитом Ісидором¹³.

Не менш цікавими для читачів «Руслана» були студії Б. Барвінського над історією ментальності 17 ст. Мовиться про декілька його статей, присвячених поширенню магічних практик на галицьких теренах. Опрацювавши низку слідчих протоколів із львівського Бернардинського архіву, він показав чимале захоплення у тогочасному суспільстві «чарами та чаруванням». Це явище, слушно вказує вчений, слід розглядати у широкому контексті домінування магічного світогляду у представників не тільки неписьменних, але й освічених верств європейців у добу пізнього Бароко. На його думку, про масштабність цього явища свідчить значна кількість судових справ проти ворожбитів, що відклалися у галицьких архівних колекціях¹⁴.

Наступний, значний за обсягом, тематичний блок дописів Б. Барвінського на сторінках «Руслана» стосувався непростого в українській історії 18 ст. Як знаємо, його початок пройшов під знаком гетьманування Івана Мазепи, яке трагічно

⁹ Барвінський Б. Дві печатки галицько-володимирських князів з 1316 і 1335 р. (Сігільнографічна замітка). *Руслан*. 1903. Ч. 170. С. 1; Ч. 171. С. 1-2.

¹⁰ Барвінський Б. Історичні причинки: розвідки, замітки і матеріали до історії України-Руси. Т. 1. Жовква, 1908. С. 25-26.

¹¹ Мирош В. Докторат Богдана Барвінського: генеза, реалізація, рецепція. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: збірник наукових праць*. 2023. Вип. 45. С. 62-70.

¹² Барвінський Б. Жигимонт Кейстутович, князь Новгородка лит. (Причинок до его біографії до 1432 р.). *Руслан*. 1906. Ч. 92. С. 1; Ч. 93. С. 1-2; Ч. 94. С. 2-3; Ч. 95. С. 2.

¹³ Барвінський Б. Уваги до зносин митрополита Ізидора з Жигимонтом Кейстутовичем. *Руслан*. 1906. Ч. 41. С. 1-2.

¹⁴ Барвінський Б. Процес о чари в містечку Заболотіві 1656 р. (На основі слідчого протоколу). *Руслан*. 1907. Ч. 171. С. 1-2. Ч. 172. С. 1-2.

завершилося Полтавською битвою. У 1909 р. галицькі українці розгорнули широке відзначення двохсотліття цієї національної трагедії, протиставляючи його урапатріотичним акціям імперськи мислячих російських інтелектуалів. Як відомо, Наукове товариство імені Шевченка присвятило цьому ювілею різні культурні події, включно з тематичним випуском «Записок НТШ»¹⁵. Не стояв осторонь такої важливої громадської справи і Б. Барвінський, вважаючи, що «200-літні роковини Полтавського бою мають бути грімким протестом всієї України-Руси проти поневолення її Московською державою»¹⁶.

Пояснюючи галицькій громаді національну вагомість у нашій історії подій двохсотлітньої давності, молодий учений надрукував на шпальтах «Руслана» з десяток мазепознавчих розвідок. Найбільше з них стосувалися малознаного тоді питання іконографії визначного українського військового, політичного та державного діяча. Актуалізуючи цю невирішену і по сьогодні проблему, він наголосив: «Справа автентичности портретів Мазепи є до сеї пори отвертим питанєм, тим більше, що материял до него ще не зовсім використаний. Крім знаних портретів є досить звісток про різні портрети Мазепи, але ті портрети не лише не видані, ба що більше ті, котрі подавали про них звістки, не все старалися бодай згадати, до якого зі знаних типів підходить сей або той портрет»¹⁷.

Вирішення цієї проблеми, на його переконання, полягало у тісній кооперації істориків, мистецтвознавців і художників для комплексного міждисциплінарного осмислення феномену Мазепиної іконографії.

Поряд із цим, Б. Барвінський привідкрив своєму читачеві таємницю надання І. Мазепі князівського достоїнства. Він звернув увагу на ту промовисту обставину, що історики 18-19 ст. вказували на князівство гетьмана бездоказово, лише спираючись на історичну традицію. Така ситуація невизначеності, зауважив дослідник, тривала аж до початку 20 ст., коли у виданому німецькому підручнику з генеалогії та геральдики був опублікований віднайдений у канцелярії німецького імператора Йосифа I документ. В ньому той на прохання Петра I підніс в середині 1707 р. І. Мазепу до князівського достоїнства Святої Римської імперії і надіслав йому відповідну номінаційну грамоту¹⁸. Відтак, підсумував галицький учений, справа князівської гідності І. Мазепи нарешті набула історичної доказовості.

Зрештою, на сторінках «Руслана» Б. Барвінський торкнувся новаторської у той час проблеми рецепції постаті І. Мазепи у світовій літературі та мистецтві¹⁹. Він вказав, що з усіх українських історичних діячів саме постаті гетьмана була присвячена найбільша увага. Така популярність, на його справедливе зауваження, була викликана трагізмом долі Петрового антагоніста, який поклав голову за спробу звільнення з-під московського ярма свого знедоленого народу. «На жаль, – констатував історик, – ніхто не постарався доси, щоби зіставити бібліографію тих

¹⁵ Telyak V., Telyak V. The First Institutional Encyclopaedia in Ukraine. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Entsyklopediya (Shevchenko Scientific Society: Encyclopaedia). *Studia Historiae Scientiarum*. 2022. Vol. 21. P. 423-432.

¹⁶ Барвінський Б. Портрет Мазепи кисти артиста-маляра Осипа Куриласа. *Руслан*. 1909. Ч. 120. С. 1.

¹⁷ Барвінський Б. Причинок до питання про т. зв. «Бекетівський» портрет Мазепи. *Руслан*. 1909. Ч. 140. С. 3.

¹⁸ Барвінський Б. Князь Мазепа і його шляхотський та князівський герб. *Руслан*. 1909. Ч. 140. С. 4.

¹⁹ Барвінський Б. Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і штуці. *Руслан*. 1909. Ч. 140. С. 2-3; Ч. 289. С. 1-2.

творів європейської літератури та зайняти ся їх оцінкою»²⁰. Надолужуючи цю прогалину, Б. Барвінський запропонував перший в українській історіографії досвід рецептивної мазепіани. Зібравши всі присвячені гетьману скільки-небудь помітні твори світової літератури та мистецтва, галицький дослідник дійшов переконливого висновку, що під впливом просвітницької та романтичної традицій, які фокусувалися на визначних постатях минулого, образ І. Мазепи набув у літературі та мистецтві чималого розголосу. Це мало важливий вплив на промоцію української справи в Європі в умовах стрімкого згортання політичними домінантами наших земель національних прав корінного населення. Підсумовуючи мазепіану Б. Барвінського, відзначимо що вище ми торкнулися лише найважливіших з піднятих ним питань, тож ця проблема вартує самостійного дослідницького осмислення.

Іншим сюжетом з української історії 18 ст., що його Б. Барвінський популяризував на шпальтах «Руслана», був опришківський рух на західноукраїнських теренах. Цікавість до цього історичного сюжету була викликана його роботою в Крайовому архіві ґродських і земських актів у Львові (так званому Бернардинському), в якому він працював ще від студентських років²¹. Там він натрапив на солідні поклади незнаних дослідниками актів судових процесів над опришками. Занурившись в їхнє вивчення, вчений фактично започаткував у нашій науці систематичні студії над цим українським селянським повстанським рухом на теренах Галичини, Закарпаття та Буковини. Пам'ять про нього була ще доволі свіжою в історичній свідомості піддавстрійських українців, що героїзували боротьбу опришків із чужомовними колонізаторами. Тож Б. Барвінський слушно очікував чималого зацікавлення його дослідженням.

Добрим прикладом публікацій на цю тему стала здійснена на підставі опрацьованих протоколів зізнань опришків ретельна реконструкція ним їхнього нападу на двір Коженьовских у Цуцилові на Наддніпрянщині 1762 р.²² Насамперед, він звернувся до причин опришківського руху, наголосивши, що саме тотальний визиск українського населення та послідовні обмеження всіх його культурних прав спричинили стихійний опір. Далі Б. Барвінський вказав на широку народну підтримку месників, завдяки якій вони успішно проводили свої операції, тривалий час переховуючись у важкодоступних гірських зимовищах. Переходячи до конкретного предмету своєї розвідки, історик показав неймовірну жорстокість можновладців, які тортурами вибивали свідчення з пійманих опришків. Та ще більш вражаючою для читача була відтворена автором людська гідність останніх, що незважаючи на завдані їм муки, так і не зрадили місцезнаходження своїх товаришів по зброї.

Із проблематики 18 ст. Б. Барвінський також висвітлив низку історико-церковних сюжетів. У фокусі його уваги перебувала боротьба уніатського населення галицьких земель за свої релігійні права. Відтворюючи експансію католицької церкви, вчений показував читачам часопису рішучий опір мирян цим діям.

²⁰ Барвінський Б. Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і штуці. *Руслан*. 1909. Ч. 140. С. 2.

²¹ Мирош В. Богдан Барвінський та Львівський університет: становлення історика. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60, Т. 3. С. 20-27.

²² Барвінський Б. Напад опришків на двір Коженьовских в Цуцилові 1762 р. (Протоколи зізнань опришків). *Руслан*. 1905. Ч. 144. С. 2-3.

ГРОМАДСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА

Поряд із висвітленням хронологічно локалізованих сюжетів, чимало публікацій Б. Барвінського на сторінках «Руслана» мали загальноісторичний зміст. У цьому плані поміченим громадськістю був цикл його статей, присвячених походженню та семантичному навантаженню поширених у тогочасній Галичині етноніму «русин» і топоніму «Русь»²³. Його звернення до цієї проблеми актуалізувала москвофільська пропаганда: «В останніх часах пустилися наші москвичі на такі баламутства щодо висловів Русь, руський, Україна, український, Ruthenen, Russen, щоби се вихіснувати в користь розповсюдження своєї об'єдинительної ідеї погодинської, що звичайному чоловікові може справді видатися їх хитре крутість сушою правдою. Тим то треба було цілу справу як слід пояснити на основі історичних документів і студій»²⁴.

Доводячи історичну давність та автохтонність топоніму «Русь», Б. Барвінський знайомить читача «Руслана» зі свідченнями літописів і хронік, в яких ім'ям русини послідовно позначувалося населення Київщини, Галичини, Волині, Чернігівщини та Переяславщини. «З усього досі сказаного видно ясно, – зазначив він, – що від найдавніших часів, бо вже від Х ст. почавши, латинська назва «Russia, Ruscia» відносилася до полуднево-руських земель, заселених українсько-руськими племенами»²⁵.

Натомість, пояснював далі В. Барвінський, замешкувані слов'янами північно-східні терени отримали назву Московія, поширену також і в західноєвропейських джерелах. Від цього політоніму піддані Московського князівства отримали назву «московити». Так було до часу розпочатої московськими князями агресивної політики із загарбання киеворуської спадщини. Поступово окупувавши протягом кількох століть питомі українські терени, царські чиновники привласнили собі й історичне ім'я підкореного ними населення. «Старе історичне ім'я українсько-руського народу: Русь, Русин, руський, – доводить дослідник, – присвоїв собі в часі его політичного і культурного упадку великоруський нарід, котрого політичне і культурне жите розвинулося на традиціях давньої Руської держави, так що Московська держава себе уважала її спадкоємицею (головно наслідком династичних зв'язків)»²⁶.

За словами Б. Барвінського, приєднавши українців до своєї держави, у нових господарів наших земель постала проблема називання нових підданих і їхнього відрізнення від мешканців північно-східних теренів. Так постали цілком штучні топоніми Великоросія та Малоросія. А історичне ім'я «Русь» та етнонім «русини» відтоді стали вживатися лише стосовно західної складової українського народу. Натомість приєднана до держави Романових більша його частина, маючи потребу відрізнити себе від північних зайд, стала називати себе козаками, запорожцями, а відтак і українцями. «Ім'я “український”, яке пізніше злучилося із старим історичним іменем “руський”, вийшло наверх в часи найбільшого напруження народного життя, в Подніпров'ю, що носило тоді ім'я “України”»²⁷.

²³ Барвінський Б. Русь, Україна – Ruthenen, Russen. *Руслан*. 1909. Ч. 37. С. 1-2; Ч. 38. С. 1-2; Ч. 39. С. 1; Ч. 40. С. 1-2; Ч. 41. С. 1-2; Ч. 42. С. 1-2; Ч. 43. С. 1-2; Барвінський Б. Ruthenen a Русини. *Руслан*. 1909. Ч. 22. С. 1-2. Барвінський Б. Історичний розвиток імені і національна окремішність українсько-руського народу. *Руслан*. 1912. Ч. 5. С. 1-3; Ч. 7. С. 1-2.

²⁴ Барвінський Б. Русь, Україна – Ruthenen, Russen. *Руслан*. 1909. Ч. 37. С. 1.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibid. С. 1-2.

²⁷ Ibid. С. 2.

Поясненню своєму читачеві семантичних особливостей топоніму «Україна» та похідного від нього етноніму Б.Барвінський присвятив окрему частину своїх топономастичних студій. Він зазначив, що ця назва первісно означала окраїнні землі давньоруської держави. Пізніше ж, коли постала потреба відрізнити себе від північного сусіда, вона стала поступово поширюватися на всі заселені нашим народом терени. Таким чином, ця назва стала загальноприйнятою та вживаною не лише самими українцями, але й серед їхніх західних сусідів, що хотіли уникнути викликаного привласненням московитами етноніму «русин» плутанини. «Назва “Україна”, “український”, – стверджував вчений, – дістає ся до козацьких і інших літописий на означення цілого нашого народу і земель ним заселених, ся нова назва утирає ся і на Заході Європи»²⁸. Отже, підсумовує Б.Барвінський, тези москвофільської пропаганди про суто географічне семантичне навантаження топоніму «Україна» і штучність його прикладання до одного з найбільших слов'янських народів суперечать історичним свідченням і є лише доказом ворожості ідеологів «загальнорусизму» культурному поступові й єдності нашого народу.

Поряд із висвітленням важливих історичних проблем, Б.Барвінський на сторінках «Руслана» ініціював обговорення інших чутливих для громадськості тем. При цьому особливою докладністю були позначені його рефлексії стосовно презентації образу України та українців у польських підручниках, які галицька адміністрація рекомендувала для використання у школах різних типів. Ці спостереження вченого, який водночас був і шкільним педагогом, спричинила поява підручника авторства знаних тогочасних дидактів подружжя Гебертів «Opowiadania z dziejów ojczystych dla klasy pierwszej szkół średnich» («Розповіді з історії нашої країни для першого класу середньої школи»), що вийшов у Львові в 1910 р.²⁹.

Б.Барвінський слушно зауважив, що попри голосне обговорення цього підручника польськими й українськими педагогами, в дискусії не було зауважено модель інтерпретації подій українського минулого у цій навчальній книзі. Натомість, саме з неї польська молодь черпала відомості про свого історичного сусіда та формувала уявлення про українців, а це згодом мало відчутний вплив на динаміку міжнаціональних взаємин у поліетнічному краю. Тож учений ретельно дослідив згаданий підручник на предмет висвітлення у ньому українських історичних сюжетів. Його висновок виявився невтішним: на багатьох прикладах він переконливо довів, що фрагменти з української історії у книжці Гебертів є найслабше обробленими проблемно-тематичними сюжетами, а деякі з них навіть суперечать історичній правді. Так, автори не познайомилися не тільки з багатою російською й українською історіографією, але навіть проігнорували давнішу та новішу польську історичну літературу. Внаслідок цього, вони у своїй книзі некритично поширювали застарілі шовіністичні тези, що вкралися до польських підручників або ж транслиували ті, які пропагувала польська псевдонаукова історична література на кшталт «історичних» творів Ф.Равіти-Гавронського³⁰.

²⁸ Барвінський Б. Русь, Україна – Ruthenen, Russen. *Руслан*. 1909. Ч. 40. С. 1.

²⁹ Барвінський Б. В справі підручника рідної історії для I класу середніх шкіл. *Руслан*. 1911. Ч. 185. С. 3-4; Ч. 186. С. 4; Ч. 187. С. 4; Ч. 188. С. 3-4; Ч. 190. С. 4; Ч. 191. С. 3-4; Ч. 192. С. 3; Ч. 193. С. 3-4; Ч. 194. С. 3-4; Ч. 195. С. 3-4; Ч. 197. С. 3-4; Ч. 242. С. 4; Ч. 243. С. 4; Ч. 244. С. 3-4; Ч. 245. С. 4; Ч. 246. С. 3-4; Ч. 247. С. 4.

³⁰ Telvak V., Telvak V. Ukrainian historiography in the mirror of polish journalism (Mykhailo Hrushevsky contra Francishek Ravita-Gavronsky). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 46-53.

Вважаючи за необхідне якомога оперативнішу підготовку оновленого видання підручника Гебертів, Б.Барвінський уважно віднотував найбільш промовисті історичні ляпи й оціночні хиби. Їх виявилось чимало, тож учений розлого та методично показував шляхи усунення цих недоліків, для більшої переконливості покликаючись як на праці тогочасних українських, так і польських істориків. При цьому найбільш розлого він наводив думку свого вчителя М.Грушевського, який у той час мав найбільший авторитет у середовищі західних дослідників східноєвропейської історії. Завершивши свою кропітку працю, історик вповні доброзичливо порадив рецензованим колегам не затягувати із врахуванням його пропозицій. «Вірю, що хибні погляди авторів походять не зі злої волі, а наслідком лихого познайомлення з рускою історією, – підсумував він. – Маю надію, що в другім виданю автори пороблять відповідні зміни, а се вийде в користь не лише їх підручника, але й в користь молодези обидвох народів Галичини»³¹.

Цікаво, що уважний аналіз підручника Гебертів став для Б.Барвінського поштовхом для осмислення ситуації, що склалася з українською шкільною історичною літературою. Вчений з'ясував, що станом на початок 20 ст. всі шкільні підручники належали винятково польським педагогам і українські діти фактично вивчали рідне минуле крізь призму їхнього бачення. Слушно вважаючи таку ситуацію шкідливою для національного виховання, він підготував власний підручник історії. Пояснюючи читачеві «Руслана» свої мотиви, автор відзначив: «Відома річ, що у нас багато критикує ся, але як ходить о роботу, тоді якось ніхто не спішить дати річ лучшу, чим робота скритикованого автора»³².

Виходячи з такої максими, історик вирішив на сторінках часопису узасаднити обрані ним дидактичні та концептуальні принципи підручникотворення. Першочергово, він виступив за виведення шкільної історії за красезнавчі межі й доводив потребу занурення дітей у минуле цілого українського народу, що тільки неприхильними обставинами був поділений кордонами імперій. Далі наголосив на необхідності введення у шкільні підручники національно-орієнтованої хронології, що її критеріями мають бути саме ключові події українського минулого: доба самостійного політичного життя, перебування у польсько-литовській державі, спроба визволення за козацьких часів і, зрештою, поділ нашого народу тогочасними імперіями. Ще одна його новаторська пропозиція стосувалася уникнення притаманної шкільній дидактиці героїзації визначних діячів минулого, яку слід було замінити збільшенням уваги до обставин щоденного життя простого народу.

Принциповою була позиція історика й стосовно залучення у шкільну дидактику апокрифічної складової, що її джерелом була літописна та фольклорна традиції. Він переконував, що підручник мав би містити винятково верифіковані свідчення, щодо яких академічна наука зайняла чітку позицію. Незвичним для тогочасної дидактики школи був уміщений автором до свого підручника хрестоматійний додаток, що складався з важливих джерельних текстів. Насамкінець, автор сформулював ключовий посил своєї праці для молодого читача: «Пам'ятай, що твоім народом є українсько-руський окремий від польського і московського народу, що твоя вітчизна – Україна-Русь, що хоч наш нарід перебув тяжкі лихоліття,

³¹ Барвінський Б. В справі підручника рідної історії для I класи середніх шкіл. *Руслан*. 1911. Ч. 197. С. 4.

³² Барвінський Б. В справі підручника рідної історії для I класи середніх шкіл. *Руслан*. 1911. Ч. 242. С. 4.

хоч і тепер йому тяжко жити, все-ж таки не годиться тратити надії»³³. Як бачимо, згадані вимоги виглядають доволі модерно. З огляду на це, не випадково підручник Б. Барвінського здобув чималу популярність як серед учнівської аудиторії, так і його колег-учителів.

Обговорюючи на сторінках «Руслана» різноманітні історичні проблеми, галицький учений хотів заохотити свого читача до самостійного пізнання рідного минулого. Спеціально цій меті служила його стаття інформаційно-довідкового характеру «Краєвий архів актів ґродских і земских у Львові»³⁴, що мала показати українській громаді, «які неоцінені материяли для рускої історії містить в собі сей архів, а як мало з него користають приватні особи».

Як уже йшлося на початку нашої розвідки, «Руслан» для Б. Барвінського був не лише трибуною популяризації українського минулого, але й майданчиком оперативної полеміки з опонентами. Львівський історик, подібно до свого вчителя М. Грушевського та інших представників галицького українознавчого осередку, усвідомлював важливість дискусій для поступу наукового знання. «Дослідови правди, який є задачею кожної науки взагалі, – твердив він, – пособляє в високій мірі наукова дискусия, критика і полеміка, бо спричиняє живу виміну гадок, на основі чого тим лекше дійти до правди»³⁵. З огляду на це, вчений ніколи не ігнорував будь-яку критику, що звучала на адресу його праць. Наприклад, отримавши від Никандра Молчановського доволі серйозні закиди стосовно його спроби відтворити обставини зустрічі галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі, він обрав саме батьківський часопис для швидкої відповіді київському колезі. В ній, подякувавши за прискіпливу увагу до свого дослідження, Б. Барвінський з молодечею категоричністю послідовно й аргументовано відкинув наведені у рецензії критичні зауваження³⁶.

Іншим прикладом розгорнутої ним на сторінках «Руслана» полеміки є його розлога дискусія з В. Щуратом стосовно поширення серед литовсько-руських військ у часі битви під Грюнвальдом найдавнішого релігійного гімну «Vogurodzica»³⁷. І в цьому випадку, ретельно вивчивши всі закиди опонента, історик наголосив на слушності власної гіпотези.

РЕЦЕПЦІЯ

Насамкінець, звернемо увагу на рецепцію історичної публіцистики Б. Барвінського, опублікованої на сторінках «Руслана». В цьому плані відзначимо, що вже його перші розвідки викликали зацікавлене сприйняття колег. Більшість із них відзначали чималу працьовитість автора, оригінальність дослідницького мислення та відважність при зіткненні із заплутаними історичними сюжетами. Поряд із цим, критики солідарно вказували на деяку поспішність і категоричність неофіта, що їх демонстрував Б. Барвінський при конструюванні історіографічних гіпотез, для яких нерідко не було необхідного джерельного матеріалу.

³³ Барвінський Б. В справі підручника рідної історії для І класи середних шкіл. *Руслан*. 1911. Ч. 245. С. 4.

³⁴ Барвінський Б. Краєвий архів актів ґродских і земских у Львові. *Руслан*. 1903. Ч. 203. С. 1-2.

³⁵ Барвінський Б. До справи Vogurodzic-и. (Відповідь д-рови Щуратови). *Руслан*. 1907. Ч. 72. С. 2.

³⁶ Барвінський Б. До справи прешбурского зізду 1250 р. (Відповідь рецензентови Н. Молчановському. *Руслан*. 1902. Ч. 62. С. 2-3.

³⁷ Барвінський Б. До справи Vogurodzic-и. (Відповідь д-рови Щуратови). *Руслан*. 1907. Ч. 72. С. 1; Ч. 73. С. 2; Ч. 74. С. 2-3.

Для прикладу, згадаємо відгук на першу студію Б. Барвінського «З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі 1250 р.». Так, творець львівської історичної школи закинув учневі чималу гіпотетичність здійснених історичних реконструкцій і вказав на некоректність цілковитого легковаження здобутків попередників. Все це, на думку М. Грушевського, значною мірою знецінило вартість гіпотези молодого вченого та справило враження про цілу студію як «нерозважно написану розвідку». Даючи учневі поради на майбутнє, львівський професор наголосив на необхідності позбуватися домінування у його текстах гіпотетичної процедури історичного дослідження, а натомість більшу увагу приділяти джерелознавчо-реконструктивній праці. «Зрештою різні гріхи проти вимогів історичного методу стрічаємо ми й по інших місцях, – підсумовує М. Грушевський. – Саме вже се громадженне можливостей на можливостях, на якій опирають ся виводи автора, тим вимогам не відповідають. [...] Не повинна така детальічна аналіза опирати ся й на самих готових курсах, не сягаючи до перших джерел – їх ніде майже не цитує автор. Такі прогрішення против історичної методи тим прикріше бачити, що молодий автор показує чималу охоту до наукової роботи. А для неї наукова метода потрібна доконче»³⁸.

Якщо наукова рецепція була здебільшого прихильною до Б. Барвінського, то значно критичніше до його публіцистики поставилися ідейні опоненти «Руслана» з різних політичних таборів. Деякі з них відверто кепкували з факту чималої присутності текстів львівського історика на шпальтах батькового часопису, вказуючи на невідповідність низки опублікованих ним розвідок суспільно-політичному профілю пресодруку. Так, редакція львівського незалежного тижневика націонал-демократичного спрямування «Гайдамаки» висміяла цю ситуацію, вклавши в уста Б. Барвінського вигадану фразу: «Я є історик, а «Руслан» газета політична. Ні чо не шкодить, буду друкувати історичні статті в політичній газеті, тим більше, що її і так мало хто читає»³⁹.

Ще більш критичними у ставленні до історичної публіцистики Б. Барвінського були москвофільські інтелектуали. Найбільше їм дошкуляли концептуальні засади наукових розвідок останнього, створених у руслі україноцентричної історіософії М. Грушевського⁴⁰. Виступаючи з ідейної позиції погодинської схеми східноєвропейської історії, вони закидали львівському досліднику сепаратистські інтенції. Особливо активно його публіцистику критикували автори головного друкованого органу наддністрянських москвофілів – часопису «Галичанин». Слушно вбачаючи у вченому послідовника історичної ідеології свого вчителя, вони невтомно закидали йому некоректність вживання етноніму «український», критику православних ієрархів, гостроту в оцінках російської політики на Наддніпрянщині тощо⁴¹.

³⁸ Грушевський М. Рецензія: Богдан Барвінський – З'їзд галицького князя Данила з угорським королем Белею IV в Прешбурзі 1250 р. (історично критична аналіза). *Записки НТШ*. 1902. Т. L. С. 12-13.

³⁹ Н. Коня кують, жаба ногу наставляє. *Гайдамаки*. 1907. Ч. 248. С. 7.

⁴⁰ Тельвак В., Курилишин К., Тельвак В. Михайло Грушевський та часопис «Діло»: співпраця, конфлікти, рецепція (до 1914 р.). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2022. Вип. 28. С. 347-371.

⁴¹ Барвінський Б. Історичний розвиток імени і національна окремішність українсько-руського народу. *Руслан*. 1912. Ч. 5. С. 1.

ВИСНОВКИ

Здійснена реконструкція дозволяє атестувати часопис «Руслан» важливою для Барвінського-інтелектуала творчою лабораторією. Насамперед, у вічі впадає широта дослідницького діапазону вченого, який виступає проникливим інтерпретатором подій та явищ українського минулого від доби середньовіччя до другої половини 19 ст. У цих інтерпретаціях він принципово виступав з позиції прибічника національної історіософської моделі та послідовно обстоював український історичний інтерес. При цьому вибір тем для реконструкції подій минулого досліднику нерідко диктували не його власні вподобання, а тогочасні суспільні запити. Саме вони, приміром, покликали до життя мазепіану Б. Барвінського, яка стала помітною складовою українського осмислення двохсотліття Полтавської катастрофи. Громадський інтерес також підштовхнув дослідника до рефлексій стосовно проблеми створення шкільного підручника з рідної історії, що мали практичним наслідком підготовку ним нової навчальної книги.

Поряд із цим, «Руслан» став майданчиком для формування Барвінського-полеміста, що з цієї авторитетної на Наддністрянщині громадської трибуни з молодечим запалом захищав культурні й історичні права свого народу. Така постава зумовила чималу популярність різнопланових дописів ученого у середовищі його сучасників, свідченням чого було рефлексивне обговорення колег та емоційні реакції ідейних опонентів.

Все це сприяло перетворенню Б. Барвінського на публічного інтелектуала, чий голос набув авторитетності у поліфонії громадського життя зазбручанських українців напередодні Першої світової війни.

REFERENCES

- Barvinskyi, B.** (1901). The meeting of the Galician prince Danylo with the Hungarian king Belya IV in Preshburg in 1250 (Historical and critical analysis). *Ruslan*, 231, 1-2; 232, 2; 233, 2; 234, 1-2; 235, 2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1902). To the case of the Preshbur Congress of 1250 (Answer of the reviewer N. Molchanovsky. *Ruslan*, 62, 2-3 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1903). Two seals of Galicia-Volodymyr princes from 1316 and 1335 (sigillographic note). *Ruslan*, 170, 1; 171, 1-2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1903). Regional archive of acts of Grodskyi and Zemskyi in Lviv. *Ruslan*, 203, 1-2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1905). Attack of the Opryshks on the yard of the Kozheniovskys in Tsutsylov in 1762 (Protocols of the confessions of the Opryshks). *Ruslan*, 144, 2-3 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1906). Attention to the communication of Metropolitan Izidor with Zhigimont Keistutovych. *Ruslan*, 41, 1-2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1906). Zhigimont Keistutovych, prince of Novgorodka lit. (Reference to his biography until 1432). *Ruslan*, 92, 1; 93, 1-2; 94, 2-3; 95, 2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1907). To Bogurodzic's case. (Dr. Shchuratova's answer). *Ruslan*, 72, 1; 73, 2; 74, 2-3 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1907). Trial of witchcraft in the town of Zabolotov in 1656 (Based on the investigative report). *Ruslan*, 171, 1-2; 172, 1-2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1908). *Historical reasons: intelligence, notes and materials on the history of Ukraine-Rus*. T. 1. Zhovkva [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1909). Hetman Ivan Mazepa in world literature and art. *Ruslan*, 140, 2-3; 289, 1-2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1909). Prince Mazepa and his noble and princely coat of arms. *Ruslan*, 140, 4 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1909). Portrait of Mazepa by artist-painter Osyp Kurylas. *Ruslan*, 120, 1 [in Ukrainian].

- Barvinskyi, B.** (1909). Reasons for the question about the so-called 'Beketovsky' portrait of Mazepa. *Ruslan*, 140, 3 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1909). Rus, Ukraine – Ruthenen, Russen. *Ruslan*, 37, 1-2; 38, 1-2; 39, 1; 40, 1-2; 41, 1-2; 42, 1-2; 43, 1-2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1909). Ruthenen and Rusyns. *Ruslan*, 22, 1-2 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1911). In the case of a native history textbook for the first grade of secondary schools. *Ruslan*, 185, 3-4; 186, 4; 187, 4; 188, 3-4; 190, 4; 191, 3-4; 192, 3; 193, 3-4; 194, 3-4; 195, 3-4; 197, 3-4; 242, 4; 243, 4; 244, 3-4; 245, 4; 246, 3-4; 247, 4 [in Ukrainian].
- Barvinskyi, B.** (1912). The historical development of the name and the national identity of the Ukrainian-Russian people. *Ruslan*, 5, 1-3; 7, 1-2 [in Ukrainian].
- Chornovol, I.** (2006). Son of the 'Russian Stanchik': Bohdan Barvinskyi. *Bahatokulturne istoriohrafichne seredovyshche Lvova v XIX i XX stolittiah*. Lviv; Zheshuv, IV, 421-434 [in Ukrainian].
- Feloniuk, A.** (2012). Barvinskyi Bohdan. *Nauk. t-vo im. Shevchenka. Entsyklopediia* / Tom I, A–Bibl. Lviv, 426-430 [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1902). Review: Bohdan Barvinsky – The meeting of the Galician prince Danylo with the Hungarian king Belya IV in Preshburz in 1250 (historically critical analysis). *Zapysky NTSh*, L, 12-13 [in Ukrainian].
- Kolosovska, O.** (2008). "A reward for damage" or "a doing of duty": library activity of Bohdan Barvinsky (1908-1947). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnologii*, 3, 191-99. [in Ukrainian].
- Kovaliv, Yu.I.** (2007). *Literary encyclopedia*. T. 2. Kyiv : VTs «Akademii» [in Ukrainian].
- Myrosh, V.** (2023). Bohdan Barvinskyi and Lviv University: becoming a historian. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 60 (3), 20-27. DOI: 10.24919/2308-4863/60-3-3 [in Ukrainian].
- Myrosh, V.** (2023). Bohdan Barvinsky and Mykhailo Hrushevsky: reconstructing relationship. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 66 (3), 9-16. DOI: 10.24919/2308-4863/66-3-2 [in Ukrainian].
- Myrosh, V.** (2023). Bohdan Barvinsky's doctorate: genesis, implementation, reception. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istoriia*, 45, 62-70. DOI: 10.31652/2411-2143-2023-45-62-70 [in Ukrainian].
- N.** (1907). The horse is forged, the frog guides the leg. *Haidamaky*, 248, 7 [in Ukrainian].
- Telvak, V. & Pedych, V.** (2016). *Lviv historical school of Mykhailo Hrushevsky*. Lviv [in Ukrainian].
- Telvak, V. & Pedych, V. & Telvak, V.** (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239-261. DOI: 10.4467/2543702XSHS.21.009.14040 [in English].
- Telvak, V. & Telvak, V.** (2018). Ukrainian historiography in the mirror of polish journalism (Mykhailo Hrushevsky contra Francishek Ravita-Gavrinsky). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk*, 7, 46-53. DOI: 10.24919/2519-058x.7.130671 [in English].
- Telvak, V. & Telvak, V.** (2022). The First Institutional Encyclopaedia in Ukraine. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Entsyklopediya (Shevchenko Scientific Society: Encyclopaedia). *Studia Historiae Scientiarum*, 21, 423-432. DOI: 10.4467/2543702XSHS.22.013.15979 [in English].
- Telvak, V.** (2016). Mykhailo Hrushevsky's 'Historical Exercises' at Lviv University: an attempt at reconstruction. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk. Nova serii*, 19/20, 313-322 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2023). Student audience of M. Hrushevskyi at Lviv University: quantitative dynamics, ethnic composition, didactic preferences. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 288-304. DOI: 10.15407/uhj2023.06.288 [in Ukrainian].
- Telvak, V., Kurylyshyn, K. & Telvak, V.** (2022). Mykhailo Hrushevskyi and 'Dilo' newspaper: cooperation, conflicts, reception (before 1914). *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 28, 347-371. DOI: 10.15407/rksu.28.347 [in Ukrainian].